

ИЛИЯ ГЪОШЕВ

Из историческото минало на село Заселе, обл.Софийска

Трудно е да се каже кога се е появил животът на територията, която заема днешното село Заселе, Софийска област. Историческото минало на района не е проучвано от специалисти, няма написани конкретни исторически документи, от които да е видно каква е била съдбата на този кът от Стара планина през вековете. Какви селища е имало, през кои епохи – можем само да гадаем. Въпреки липсата на проучвания, можем да кажем, че на днешната територия на Заселе се срещат археологически останки, които свидетелстват за активен живот в далечното минало. Най-стари такива свидетели са петте малки тракийски могилки, които населението и днес нарича Буците. Две от тях бяха в местността Барие, които бяха съборени с булдозер при изграждане на блоковете на ТКЗС-то. При разравянето им се намери малък градеж от местен гнил пясъчник с размери три на три метра и вътре останки от погребение, изпочупени глинени съдове и въглища. С унищожаването на двете могили се ликвидира възможността да се направи проучването им.

Третата могила се намираше на ъгъла на главната улица и пряката улица за махала Факировци в съседство до къщата на Гъоше Андреев и парцела на братя Теофил и Свилен Златкови. С прокарването на улицата за махала Факировци и тази могила беше разрушена. В нея също се намериха останки от ритуални тракийски погребения с изгаряне. Останалите две се намират едната на Голо бърдо, а другата на Равнище.

В северната част на селото от към с. Заноге се намират останки от съществувало някога старо градище, от което и местността там се нарича Градището. А там, където са били укрепленията и кулите се казва и днес Високото Градище. Основавайки се на преданията, някои смятат, че това е бил малък войнишки Римски или Византийски гарнизон, който е охранявал Друмо, т.е. пътя, водещ от Сердика през днешните села Балша, Церецел, Чибавци, Свидня, Добърчин, Заселе. От с. Заселе пътят се е разделял на две-единият през Зимевица, Студена река, Петрохан, Берковица за Видин, вторият през Заселе, Осиково, Згориград за Враца.

Предполагам, че при идването на прабългарите по нашите земи старото градище е изоставено и населението се заселва в земите на сегашното село. Логично е да се приеме, че това местно население е било предимно от тракийски и славянски произход. При преминаването на редица племена е възможно да са останали и представители на други народи. С образуването на Българската държава отново се предприемат

мерки за възстановяване на градищата и крепостите за отбрана от нашественици. Сигурно по това време в днешната местност Кокаланския камък се изгражда малка крепост, останки от която има и днес и се нарича Метеризо. Естествено, че по това време населението се е занимавало с животновъдство и земеделие, имало е по-интензивни търговски връзки с близките Средец и Враца.

Допускам, че по време на Второто българско царство на територията на селото е изграден Заселския манастир в местността Мъртвината под Високото Градище над река Тодорица. От него са останали само порутени зидове. В центъра на сегашното село е била построена църквата „Св.Т.Тириянин“, от която са останали само очертанията на основите. Имало е и два параклиса. Единият е бил в махала Селище над Денчов слог, а другият в местността Китката. В тях са правени службите за Гергьовден.

При падането на България под турско робство селото е било унищожено напълно. Тогава са съборени, ограбени и унищожени манастира, църквата и параклисите. Оцелелите от клането хора са избягали от родните си места. За дълъг период от време селата в този район са били обезлюдени. По предания от прадедите ни знаем, че корените на сегашното население на Заселе са от избягали след потушаването на Чипровското въстание хора, които тук са се скрили от зверствата на поробителите. Съществува и версията, че заселци са дошли от Етрополско. В началото на XVII век няколко семейства от този край, търсейки спасение от турските насилия намират убежище в непристъпния кът в Западна Стара планина, в дефилето край Искъра. Това са фамилиите на Понгьовци, Шавалците, Църнярете, Монинци, Факировци, Гущеровци и др. От тези няколко семейства, заселили се първо в местностите Ограге, Злио камик и Тодорица в близост до реките Скакля и Тодорица, образуват новото поселище. Изкачвайки се над скалите новозаселците откриват, че тук е имало населено място. Откриват и Градището и решават да се заселят в старото изоставено селище, като го нарекли Заселе.

На територия от 6 000 декари се разполага землището на новото село сред буйни вековни букови и дъбови гори, богати водни източници, сред тучни ливади и поляни, благоприятстващи земеделието и животновъдството. Хората видели, че много от тези земи били обработвани. Това личало най-добре от съществуващите големи слогове и синори по ливадите. Горے в планината се простирали обширни чалове, подходящи за пасища. По това време се възраждат и селата Зимевица, Заногe, Загъжене, Губислав и др. В тези стари населявани и изоставени села се заселват бягащи от поробителите българи. С оглед изхранване на добитъка и семействата и за предпазване от нападения хората се разпръсват из местностите на Заселе, създават се 12 махали, разположени из цялата територия на селото. По това време селото е спадало административно към Врачанския санджак.

Родовете по това време са живеели заедно, семействата не са се отделяли самостоятелно. Това ги улеснявало да обработват земите и да отглеждат животните си. Плащали тежки данъци към турската власт. По разкази на стари хора през XVIII век на селото е била възложена тегоба да отглеждат всяка година по 400 овни, които да откарват и предават в Истанбул. Откарването на угоената стока е ставало през септември и октомври пеша оттук чак до Истанбул. Едно предание разказва, че в началото на XIX век една есен зимата дошла много рано със дълбок сняг и студове. Хората не били готови за такава ранна зима, за угоените 400 овни нямало приготвена храна. Откарали стадото да зимува в местността Ядоллѐ при Тонталовите кошари. Снегът бил толкова голям, че животните не могли да пасат, нито имало какво да им се сложи за храна. В разстояние на един месец всички овни умрели от глад. Натрупали телата им на куп, образувала се могила. На това място и сега се намират маждалници от роговете на овните и затова го наричат Маждалнико.

Още по това време по-будните заселци отивали в София, Враца и др., за да търсят друг поминък, обикновено ставали ратаи. Други са изучавали занаяти и ставали шивачи, коларо-железари, кожари, дърводелци и т.н. Населението на селото се нуждаело от такива услуги.

Преданието разказва, че около началото на XIX век е дадена и първата жертва за отпор срещу турското насилие. Маринко Църнярски от Заселе с цялото си семейство слугувал на турски бей във Враца само срещу храна. Жената на Маринко била красива и добра домакиня, бея я харесал и прибрал в харема си. Маринко не могъл да понесе гаврата и една нощ с брадва убил бея и синовете му и освободил жените от харема. Взел жена си и побегнали да се скрият в дебрите на Врачанския балкан, но потеря тръгнала след тях. Настигнала ги в местността Гладна край Згориград, там убиват него и жена му. През 1932 г на път пешком от Заселе за Враца, аз като ученик III прогимназиален клас, заедно с баща ми Гьоше Андреев, минахме край гроба на Маринко и жена му, намиращ се под една вековна бука, където признателните заселци са положили обикновени камъни и са засадили бръшлян и зеленика. Това е край пешеходната пътека от Миланово за Враца.

Както целия български народ, така и населението на Заселе е облагано с тежки данъци от турската власт - в пари, в натура и ангария. Всяка десета част от това, което е произвел заселецът, е трябвало да го даде на поробителите. В Заселе данъкът десятък се е събирал на две места - на десечкото гумно в местността Арто и в двора на църквата в селото, където са били селските хамбари и кошарите за прибиране на животните, определени за предаване.

При едно такова издължаване на натуралните данъци към турците, при много лоша и неплодородна година от населението е иззето всичко до последното зърно. Заедно с пандурина на селото били изпратени и трима

въоръжени заптии, които обикаляли и събирали данъка. Те задължавали населението да ги изхранва като им осигури пищни трапези с печени кокошки, медена ракия и хубави невести да ги обслужват. За всяко неизпълнение на исканията им, заптиите биели жестоко селяните. При заминаването им за съседното село Зимевица се намират по-смели заселчани и организират засада между махалите Боровци и Куманова чука, където ги убиват заедно с пандурина. Заровили ги там. От тогава това мястото се нарича Турски гроб. Махалата Куманова чука е отнета от Заселе и присъединена към Зимевица като наказание за извършеното убийство. Коя година е станало това не е известно.

В района на с.Заселе според преданията известно време е пребивавала четата на Вълчан войвода и поп Мартин от Миланово. Тясно дело е обира на хазната на Осман Пазвантоглу, владетел на видинския вилает. Станало така, че при придвижването си към София, четата преминала през селото на празника Гергьовден. На 23 април заселци правели Гергьовски кръст с курбан на оброчището в местността Китката, където са останките от някогашния Гергьовски манастир. Било е някъде около обяд, защото е бил дошъл свещеник от Брезе да отслужи службата и точно тогава от към м.Маркова кукла дошла на кръста и четата на Вълчан войвода. Карали са 7 конски товара. Селото тогава е имало около 75 къщи, защото на оброка е имало 75 печени агнета, 75 цедила с прясно овче сирене и 75 погачи. Хората в началото се изплашили от въоръжените с пушки и ятагани, пищови и ножове мъже. Но когато разбрали, че това са народни закрилници, ги посрещнали със сълзи на очи и богато ги нагостили. Напълнили им торбите с печено месо, сирене и хляб, а попът им дал всичко, което бил събрал на кръста. Вълчан войвода от своя страна дал на всеки сайбия на печено агне по една турска жълтица. Този разказ съм го слушал от дядо Новко Алексов, Пеянко Маринков и баба Туна Тонталова.

Четата била изпратена до водопада под селото, показали им пътя през прохода, за да слязат в махала Скакля при воденицата, където да пренощуват и да се снабдят с брашно. Те отседнали в Кеновата воденица при дядо Кола. На воденичаря наредили да ги остави сами във воденицата, а той да се прибере горе в селото. Но старият воденичар полюбопитствал да види какво ще правят хайдутите. През това време те отишли в голямата грамада под Селскио камик и се заели с укриване на взетото съкровище. Войводата наредил на една двойка хайдути да проследят воденичаря до селото и да охраняват пътеката от неканени посетители. Когато стигнали до Орлов камък под една голяма бука ги посрещнало с яростен лай кучето на стареца, а той самият се бил покачил на бука и наблюдавал какво вършат четниците около воденицата, Белата земя и Голямата грамада. Но четниците като го видели, с един изстрел го свалили от дървото. Там го погребали. Иманяри от цялата страна копаят и ровят в този район, търсят

заровеното имане на Вълчан войвода. В тефтери пише, че то е 7 конски товара, на други места пък пише, че е тон и половина, никой не знае дали наистина там е заровено имане, но от спомени на стари хора се знае, че Вълчан войвода е посетил Заселе.

Първият заселец, противопоставил се на поробителите, за който официално се знае е Найден А.Факиров. Найден намира смелост и ликвидира развилнял се турски изедник, всяващ страх в населението и поругал и неговата семейна чест. От Враца идва цяла потеря да търси непокорния гяурин. Устройват му три засади, но младият Найден е неуловим.Свързва се с верни приятели от село Гушанци, Софийско и поема пътя заедно с жена си Ранча да емигрират в Сърбия.Там се включва в Първа Българска легия на Г.С.Раковски. Взема участие в Сръбско-турската война. След разпускането на легията Найден заминава за Загреб.Там се ограмотява и научава шивашкия занаят.След Освобождението Найден Факиров се завръща в родното си село.

В Освободителната Руско-турска война 1877-1878 г. от с. Заселе вземат активно участие братята Андреа Петков Пенев и Алексо Петков Андреев, които по това време са работили като чираци в Плевен.И двамата са изучавали ковашкия и налбантския занаят. С други ентузиазирани младежи те успяват да се присъединят като доброволци към руската армия и стават налбанти по подковаването на воловете, с които се е обслужвала войската.За тази им помощ след Освободителната война руското командване ги било удостоило със свидетелства като правоспособни майстори ковачи, подковачи и ги снабдили с инструменти за оборудване на собствена работилница.Подарили им чукове, наричани „Варии”, клещи, ножове, пили, стъргала, с които след завръщането си в Заселе, в махала Свинако откриват първата коларо-железарска работилница. Работилницата им била близо до пътя, водещ от Заселе до Враца.С големия чук, подарен им от руснаците, двамата братя са участвали в разбиването на скалите при прокарването на пътя през Зла страна за извозване на материали за строителството на железопътната линия през Искърското дефиле.

През 1877 г., когато Руската освободителна армия е в настъпление, турците отстъпват масово и по пътя си ограбват населението като вземат и малки деца. Българите са изпитвали голям страх за децата си. Турците се изтеглят по стария римски път-Враца,Згориград, Осиково, Пробойница, Заселе, Добърчин, Церецел, Балша и София. Придвижват се с цели кервани от войски и бежанци. В бърз марш след бягащите турци вървят руските войски. В местността Каличина бара турците се опитват да спрат руснаците, но са пометени още при първия опит за отпор.Това е било през лятото, защото моята леля Елка-сестра на баща ми, разказва, че родителите ѝ я затрупали с гръсти, за да не я видят бягащите турци и да не я откраднат. По петите им в боен марш преминали руснаците и биешите им барабани се сторили на малкото момиче кучета, които непрекъснато

викали ”аф,аф,аф.” Заселчани посрещнали руската армия с трапези в двора на разрушения манастир, където били турските хамбари. Станало спонтанно народно веселие .Дядо Моно бил изкусен кавалджия, Гелко Шавалски бил гайдар и те двамата веселили руските войници и местното население

По това време се прибира от емиграция и Найден А.Факиров, вече ограмотен, който става кмет на Заселе и първият учител в селото. За училище е била използвана преустроената сграда на бившите турски хамбари, където е бил събиран десетъка. Мястото на хамбарите е било в двора на старото училище, в което сега се помещава кметството. В откритото училище са били записани и първите 20 ученици, между които са били Гeko Генков, Гелко Коларов, Даке Петров, Манчо Здравков, Симеон Андров, Любен Алексов, Коста Андреев, Райко Ценов и др.

След Освобождението руската военна администрация бързо извършва и административно деление на страната.Създават се околийски центрове. Село Искрец е най-голямото селище в този район. Определено е за Околийски център, обединяващ селищата в днешните общини Своге, Костинброд, Сливница, Годеч, Димитровград /Цариброд/, и Берковица с около 70 села и 65 000 население. От с. Искрец е избран и първият народен представител от Искрецка околия. Първите по-големи мероприятия на народния представител са строителството на сградата на Околийското управление и училища в селата.

В 1892 г. в Заселе е започнато строителството на началното училище, което е открито през 1896 г. В края на 19 век се прокарва и железопътната линия през Искърското дефиле, в чието строителство, заедно с италианците, взимат участие и работници от Заселе.Това са Митар Станков, Стое Петков, Статко Георин, Ленко Костов, Славко Спасов, Райко Ценов, Малин Тодоров, Андрей и Алексо Петкови, Стоян Славков, Пеянко Маринков и др., наброяващи над 30 души .Работили са като майстори каменоделци, зидари и сградостроители. След пускането на линията покрай гарите, в близост до линията се появяват частни кариери за добив на тротоарни плочи, строителен камък, павеа, чакъл и др.Започва да се развива и дърводобива.В каменните кариери на гара Церово и гара Бов работят повече от 400 работници-в кариерите на Вълканов, Митаков, Чобанов, Щърбанов, Табаков, Ковачев и др. В гара Лакатник и в Искрец започва вародобива. Работниците се трудят по 10-12 часа на ден при минимално заплащане. Край гарите и спирките се заселват кръчмари, бакали, търговци, разкриват се работилници, бакалници, складови бази и др.Започва и масовото изсичане на горите за огрев и обработка на дървесината. В дърводобива от с. Заселе са заети над 30 работници. В селото се появяват и първите съмишленици на зараждащите се партии-демократи, народняци, либерали, радикали, комунисти и т.н.

Във водените след Освобождението на България войни-Сръбско-българска, Балканска, Междусъюзническа и Първата световна от с. Заселе по бранните полета на родината оставиха костите си Славко Спасов, Тодор Андров, Григор Славов и Петър Генков. Във Втората световна война загинаха Пенчо Веселинов, Георги Андров и Иван Лазаров. Много останаха инвалиди-Статко Велков, Таке Стоянов, Бело Такев, Миле Геков, Димитър Анков, Стоян Йорданов и др.

През първото десетилетие на ХХ век в страната се извършва ново административно деление. Селските общини се окрупняват. Трите села Заселе, Зимевица и Заногe се обединяват в една община с център Зимевица. По това време с. Губислав е влизало в състава на Зимевица. За кмет на централната община е издигнат Ангел Гелев, който предприема строителството на пътя от гара Церово през Заселе и Зимевица за Заногe. Открива и първата пощенска станция и здравна служба в Зимевица. Построява и първата парна дъскорезница за услуги на населението.

При управлението на БЗНС селата отново се обособяват в самостоятелни общини. Кметове на селото през 30-те години са Венчо Цветков, Гeко Генков, Даке Петров, Манчо Здравков, Божил Славков.

По това време в селото вече се заражда и първото търговско съсловие, занаятчийи, бакали и кръчмари. В селото вече има четири кръчми на Новко Стефанов, Гане Димитров, Анко Гелков и Теофил Златков, бакалите Миле Геков, Христо Пенев, амбулантните търговци Гeко Дачов, Тодор Геков и др.

С търговия на селскостопански животни се занимават Димитър Геков, Младен Гъргоров, Йордан и Таско Стоеви. Разкрити са и първите каменни кариери за производство на тротоарни плочи и строителен камък на Гъргор Цветков, Иван Стоев, Тодор Динчов, които са използвали работната сила на своите семейства.

Занаятите се зараждат веднага след Освобождението. Първите коларо-железари са Андреа Петков и Златко Стоянов и ковача Дино Стефанов и прочутите майстор ковачи Симо и Петър Динови. Терзии са Новко Костов и Андро Стоилков, Лозан Димитров, Йордан Венчев, Исай Златков, Асен Симов и Александър Петров. Новко Костов и Андро Стоилков се занимават и с хлебна обработка на кожи за кожуси и елечета.

Занаятчийските услуги са били изцяло ръчни и се е работело надомно. Терзиите по цяла седмица се заседаваха в домовете, за да шият япанджаци, беневреци, колчаци, долактеници, джемки, литаци, сукмани и други горни облекла от домашно тъкани абени вълнени платове. Долното облекло-ризи и кошули, тъкани предимно от кълчищна тъкан се ушиваха от домакините на семействата.

През 40-те години на ХХ век с.Заселе вече има 177 домакинства и над 1300 жители. Работническата класа от селото по това време, заедно със занаятчиите наброява 200 души. В основното училище на селото се учат

над 180 деца. На постоянна работа в частните кариери, дърводобива, жп поддържането работят над 160 души. От селото има вече първите жп машинисти, стрелочници, кантонери, горски надзиратели и др. Това са Гане Д.Атанасов, работил като локомотивен машинист повече от 40 години, следван от Трайко Тодоров, Трайко и Методи Божилови. Николай Т.Киров и др. Стрелочниците са повече от 20 души, но първите са Антон Богданов, Ангел и Антон Андрови и др. Първите жп кантонери са били Трайко Рангелов, Ангел Костов и др. В жп депата на София като шлосери, фрезисти, стругари работят над 50 човека от селото. През 1939 г. група от 50 работници от Заселе взема участие в Първомайската манифестация в София пред царския дворец. С нашата група взема участие и духовата музика на Зимевица с тогавашните музиканти Лозе, Ангел и Начо Иванови Драичови, Димитър и Владо Янакиеви, Гьоше Димитров, Христо Лешов, Янаки Манолов и Тасо Тарафунов и др.

През 40-те години, поради рязкото обедняване на населението много семейства от Заселе започнаха масово да емигрират и да търсят по-добри условия на работа в други райони на страната. Много семейства от селото се преселват в Карнобатско, Айтоско, Новопазарско, Шуменско, Видинско, Враца, София и др. През този период от селото в Карнобатско се преселват семействата на Йордан и Георги Георгиеви, във Враца Милчо Славков и Георги Здравков. В Шуменско се преселват Христо Славков, Цено Христов, Петър Новков, Петър Вачов, Симо Динчов, Иван Рангелов, Гьоре Митров. В Новопазарско отиват Райко и Зарко Гущерови, Свилен и Георги Заркови, Веселин Стоичков и Костадин Веселинов. В гр.София се заселват Сандо и Гато Новкови, Георги Кацаров, Ангел Гъргоров, Борис Малинов, Цветко Коларов, Тодор Статков и мн. др.

Населението живееше много бедно. Много фамилии имаха заеми от банки и не можеха да се издължават. Царевицата беше основна храна на много семейства. Всяка есен десетки жители на селото отиваха на бране на царевица в Северозападна България, където работеха по нивите от тъмно до тъмно, заплащането беше по една кофа оронена царевица на ден. Организираха се и жътварски бригади в селата от Софийското поле. Отиваха и девойките и всяка година по някоя от тях се задомяваше при хляба.

Приходите от животинската продукция едва стигаха за изхранване на семействата и покриване на дълговете към банките, лихварите и бакалиите. В селото имаше около 15 фамилии, които притежаваха по - добри имоти и при благоприятни години напълно задоволяваха своите потребности от селскостопанска продукция. Това бяха фамилиите на Венчо Цветков, Петър Манолков, Гeko Пеянков, Вачо и Анко Гелкови и др., които освен имоти имаха и техника-водни караджейки, в които селяните си смилеха зърно за хляб и качамак. Тогава нямаше необходимата техника за

почистване на зърното и се смилаше с плявата. Започнаха да се купуват и първите ръчни веячки на зърното. след тях се появиха и чиначките и чак преди войната хората започнаха да ядат по-чист хляб.

Представители на занаятчииското съсловие откриваха работилници и в съседните села и градове. В София такива работилници имаха Борис Малинов на ул."Бр.Миладинови" по галвнотехника, Цветко Коларов е имал електроработилница на ул."Мария Луиза", бил е придворен електротехник на царския дворец. Същият е притежавал мелница в с.Радославо. Тодор Коцев е имал електроработилница на ул."Алабин" и др. Заедно с икономическото развитие започва и класовото разслоение на обществото в селото. Обособяват се работническа класа и трудово селячество с малко занаятчийско и търговско съсловие.

След Първата световна война в началното училище в селото са обхванати почти всички деца, подлежащи на обучение. В селото идват плеяда ентузиазирани учители, между които най-ярки следи оставя Найден А.Факиров, на когото днешното начално училище носи името. Той е следван от Елена и Добри Христови от Банско, Борис Ангелов Гелев от Зимевица, Васил и Василка Белчеви от гр.Габрово, Методи и Стефан Петкови от гр. Фердинанд, Иван Иванов от с.Бреница, Врачанско и др.

През 1916 г. по инициатива на учителя Борис Ангелов Гелев се основава и местното читалище „Светлина” в селото. Първият член учредител на читалището е Любен Алексов, инвалид от Балканската война, запасен взводен подофицер, ослепял при превземането от нашите войски на гр.Лозенград. Другите са Вачо и Анко Гелкови, Гьоше Андреев, Александър Доброславов, Дино Стефанов, Симеон Андров, Даке Петров, Манчо Здравков, Рангел Цветков, Гeko Генков и др. С дарения на средства са закупени и първите книги за читалището. То заживява свой активен просветителски живот. Организират се утра, вечеринки. Особено активно е читалището по времето на учителите Методи и Стефан Петкови, чрез учениците те организируют утра, срещи с родители. В неделни дни се организируют забави с кръшни хора пред училището, а седенките учителите четат интересни книги. Двамата братя са били на квартира при Петър Кънчев. По тяхна инициатива през 1928 г. е учредено въздържателно дружество, носещо наименованието „Орач”. Членове учредители са учителите Васил и Василка Белчеви, Димитър Вачев, Вачо Славков, Павел Дакев, Георги Кацаров и др., а на секцията „Трезваче” към училището за отговорник е определен ученикът от II клас Илия Гьошев.

Много младежи от селото след завършване на началното си образование продължават своето образование в разкритото основно училище през 1930 г в гара Бов. От по – старото поколение са учили в откритото Третокласно училище в бившия Околийски център Искрец, Там продължават своето образование Георги Геков, Благой Славчев,

Павел Славков, Станимир Тодоров, Миле Петров, Георги Кацаров и др. Благой Славчев завършва военно училище, специалност "Геодезия", заминава за Чехия и Германия, където завършва висши инженерни науки – строител и корабостроител. Георги Кацаров завършва Лесотехнически институт и работи няколко години в Родопите като лесничей.

През 30-те години на 20 век се извършва и ново административно деление на страната. Селата Заселе, Зимевица, Заногe и гара Бов се обособяват в една община с център гара Бов. За кмет на новата община е назначен запасен офицер Асен Кръстанов от с. Мрамор, Софийско, но населението не го приема. Народният представител от с. Бов Цветко Петков Кръстев се съобразява с народните настроения и сменя кмета. Назначават за Общински кмет данъчният агент в Министерството на финансите Асен поп Кръстанов от с. Зимевица, който като местен човек, се отнася лоялно към населението. За секретар-бирник е назначен Георги Кацаров от с. Заселе. През този период са изградени редица обекти. -на гара Бов се построи комбинирана сграда за кметство, поща и здравна служба. ветеринарна лечебница, общежития за жп работници, нови училища в гара и село Бов. В Заселе се започна строителството ново училище, което се завърши след 9.IX.1944 г. Първото голямо социално мероприятие на народната власт беше електрификацията на селото и махалите. От населението се изискваше да събере и предаде три тона стар бакър, срещу което да получи медникови проводници. За един месец младежите успяха да съберат 4500 кг. бакър. Всяка махала трябваше да си осигури дървени дъбови стълбове. Кмет тогава беше Асен Симов Динов през мандата 1949-1951 г. Под негова организация населението изкопа 1500 дупки, монтира стълбовете и опъна проводниците на ел.мрежа. Благодарната електрическа светлина грейна и в отдалечените махали. Заедно с електричеството, в домовете ни влезе радиото, ел.ютия, котлона, ел.печка, пералня, телевизор и т.н.

Създаде се Потребителна кооперация. Своге стана централно селище и започна прокарването на нови пътища. Със съдействието на председателя на ОНС Своге се започна прокарването на пътя от Церово през Заселе, Зимевица до Заногe, започнат още през 1923 г. Населението на четирите села с ентузиазъм посрещна това разумно решение и се включи масово в прокарването на пътя. Само за четири години, без никаква механизация, само с кирки и лопати, пътното платно бе подготвено за шосирането му с трошокаменна настилка.

Водоснабдени бяха махалите и цялото село, направиха се водопойща на всички извори в района.

На 28 август 1957 г. се създаде ТКЗС-то, което хората приеха с неохота. В поземления фонд на стопанството бяха внесени 1360 дка обработваема орна земя и 3600 дка ливади. За лично ползване на всяко

домакинство от членовете кооператори бяха оставени по 5 дка ниви и ливади, 5 овце майки с приплодите им, по една дойна крава с теле, по две кози, прасе и неограничен брой кокошки, зайци, пчелни семейства и др. Хората със сълзи на очи се разделяха със своите хубави животни.

През този период от селото се изселиха повече от 80 млади семейства, които се заселиха в Своге, Церово и гара Бов. От 1160 жители преди 9.IX. селото се оказа с 307 жители през 1987 г.

БИТЪТ НА ХОРАТА В ЗАСЕЛЕ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО ОТ ТУРСКО РОБСТВО

След Освобождението населението на Заселе спазва народните обичаи и традиции, водещи началото си от далечни времена. В бита си спазва традиционното, но и усвоява новостите. Както казахме в началото, на територията на селището има останки от богат манастир, църква и два махленски параклиса. Те стоят като неми свидетели за едно богато минало, техните останки – зидове и основи, са белег не само на зверствата на поробителите, но и свидетелство за активен духовен живот на многобройното население. Освен тях, на територията на селото има 9 култови оброчища-кръстове, наричани и днес от населението Бранища. Те са създавани и откривани в чест на важни събития в живота на родовете и селището. Всеки оброк се поддържа от един или няколко рода.

Родът Монинци от махала Селище поддържа и днес два оброка-кръст на Денчово слог и в махала Драгошинов кръст. На тези оброци двете колена на Монинци се срещат на празника на Св.св Кирил и Методий и на Спасов ден.

Най-големият род в Заселе-Понгьовци, поддържа три оброчища. Единият е в близост до селото, малко на север в местността Клето. Преданието разказва, че в тази местност през робството турците са изклали всички заловени заселци. Останалите живи свидетели са засадили кленове, които и сега стоят като свидетели на трагедията. Наименованието на оброка е от клен и от клето място, място на жестокост. Оброкът се изпълнява в памет на загиналите през робството. Другият оброк е Падаше, който води началото си падането под турско робство. Намира се до сградата на ТКЗС-то, зад сградата на краварника. Точно където се изгради стопанският двор е имало и малка крепост, камъните от която за използвани при строителството на краварника. На тези два оброка Родът Понгьовци прави курбан на 12 и 13 юли-на Петровден и Павлов ден, за да отдаде почит на храбрите

българи, загинали преди векове. Оброкът на Слого се поддържа от Маринковци - колено от Понгьовци, всяка година на 2 август-Илинден. Преданията говорят, че тук е имало старо тракийско култово оброчище, на което старите траки, после славяните и българите, са правели курбан за плодородие.

Оброкът Гергьов /Гергев/ се поддържа от всички родове на селото. Посветен е на Св.Георги Победоносец и се чества на 6 май. Това е местния празник на Заселе .Спомням си, че като ученик в първи прогимназиален клас и аз с моите родители отидох на този оброк. Без да ме кара някой, на простряната на поляната в две редици трапеза, преброих наредените печени агнета, цедила със сирене и погачи-изкарах ги 128 агнета, толкова цедила сирене и погачи. Кое то говори, че тогава в селото е имало 128 домакинства.

Оброците на Булова глава, Голо бърдо и Раницата се поддържаха от родовете Шавалците, Цинцовци, Факировци, Църнярете и Гущеровци. На тези оброци редовно правеха курбан на Св.Дух, Кръстовден и Никулден. И тук има непроучени тайни.

Като свидетели на миналото стоят немите, обрасли в мъх и лишеи каменни кръстове и вековните дървета. Населението и сега нарича кръстовете Бранища - което показва, че с поддържането на вековните традиции, ние се браним от злото.

Само иманярите постоянно ровят, копаят, търсят около старите могили, поселища, култовите оброчища скрити съкровища.Търсят по изчезналото старо Градище, по Кокаланския камък, в Копано, Байчово бърдо, Проход, Голо бърдо, Скакля и т.н. Търсят Вълчановото съкровище, на уви-намират само по някоя изгнила стрела, връх на копие, ятаган или меч.

В миналото са липсвали днешните средства за комуникация, тогава хората са се събирали, срещали са се и са си говорели, информацията са си обменяли в директни разговори.Духовният живот се е осъществявал основно по съборите, седенките, оброците, гостуванията. В Заселе са имали три селски съборове.

Първият селски събор е бил първата неделя след Великден. Гощавките са ставали с домашна курбан чорба, срещаха се роднини и сватове.

Най-големият събор ставаше на Петровден. Тогава се колежа предимно млади животни, трапезите се правеха в дворовете на къщите, като за маси се използваша патониците на колите.След гощавките хората отиваха на мегдана - площада, където свиреше музика и се играеха хора. Свиреше гайда с тъпан, през тридесетте години се яви и духовата музика.За нашия район такъв оркестър имаше в с.Зимевица, който си спечели името за най-добрата музика.

Последният събор беше на Петковден в края на есента, с който се разтуряха съборите – разтури неделя. Гости идваха от съседни села и от

страната. Тогава събора преминаваше предимно в разговори и спомени. Най-любими теми бяха разговорите за войните. Младото поколение с интерес слушаше за големите победи на българската войска през Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Такива разказвачи бяха Дино Стефанов, Манчо Здравков, Симеон Андров, Даке Петров, Гьоше Андреев, Сайчо Гелков, Милчо Станков, Новко и Рангел Костови, Васил Новков, Любен Алексов, Милчо Стойков, Йордан Стоев, Анко Гелков, Гьргор Цветков и др.

На празничните трапези се пиеше умерено. При повдигане на настроението започваха веселията и се извиваше хоро в двора.

Освен съборите, традиция беше всяка неделя в селото, а и в махала Селището, на мегданите да свири музика и младите да се събират, за да се наиграят хоро. Музиканти самодейци свиреха без пари хора-Годечкото, Пайдушката, Елениното, Кукунеша, Селското, Шопска ръченица, Копаницата, Касапското и мн.др. В Заселе имаше добри народни свирачи, които с удоволствие свиреха при всеки повод. Такива бяха гайдарите Христо и Гьоше Андрееви, Кола Пеянков, Петър Младенов, Андро Стоилков, Богдан Петков. От кавалджиите-Васил и Инко Новкови, Митър и Милчо Станкови, Сайчо Гелков. От гъдуларите-Славе Манолов, Любен Милчов, Игнат Динчов, Свилен и Георги Заркови, Васил Златков. Не само на празници се свиреше. Децата, като пуснеха стоката, свиреха по мерата, момите пееха като работеха. Със саморъчно направени дудучета, цафари, тамбури, гъдулки се надсвирваха младежите, така усвояваха майсторлъка. Изкусни свирачи на тези инструменти бяха Стоян Йорданов, Иван Сайчов, Дано Димитров, Петър Христов, Пане Захариев, Георги Зарков, Любен Божилов, Васил Данов, Стефан Гатов, Ганчо Недков и др.

Младежите се събираха по къщите на беленки - да помогнат да се обели царевичата и да се просуши. След беленките идваше времето на седенките. Нощите наголемяваха и започваше усилена работа по обработката на вълната и преждата от гръстите. До преди Втората световна война за облекло се използваше домашно платно-бало и прежда от вълната на овцете за пуловери, жилетки, чорапи и т.н. За това пет дни от седмицата бяха определени за седенки, на които жените и момите се събираха и предеяха вълна, повесмо от кълчища, тъкане на платно – мелезно и кълчишно, шаечно и др. дейности. Седенките бяха дело на девойките, правеха се по махали. На седенките участваха хора от трите поколения. Жените и девойките освен, че предеяха, но и плетяха - чорапи, дантели, жилетки и др. Момите шиеха шевици на ръкавите, нощници, ризи, възглавници, килимчета.

Младежите организираха различни забавни игри-пръстен, мнение, късмет - весели игри. Разказваха си смешки и хуморески. Девойките, докато работеха, пееха различни седенкярски песни -, „Наклала Ненка

седенка”, ”Еничери ходят.” Като им омръзнеше да работят на едно място, младите скачаха, музиката засвирваше и се хващаха на хорото.

В с. Заселе имаше много добри народни певици, които бяха канени на събори, седенки и др. празници, за да се радват хората на медените им гласове. Такива бяха-баба Туна Тонталова, Елка Андреева, Йосифка Гъргорова. Мина Ганева, Митра Генкова, Серна Алексова. От по-младите - Божица Милчова, Милокя Статкова, Пена и Трена Гъргорови, Косена Христова, Даца Иванова, Ирина Такева, Кева Георгиева.

Други народни традиции, съхранени и изпълнявани в Заселе са – сурвакането за Нова година и Василевден. С особено вълнение се очакваха коледните празници. Бъдни вечер се посрещаше с налагана баница, печена на връшник, пресна пита с късмети, орешник с чесън, селски ошав, паничка с пчелен мед. Трапезата се слагаше на земята – на месал върху слама. Всички членове на семейството сядаха на сламата, за да са тежки снопите от жито, прекаждаше се с тамян и се благославяше трапезата и семейството от най-възрастния. После се разчупваха късметите. След вечеря децата играеха на сламата и на нея спяха. Сутринта, след събуждане от сън, всички събираха изпадналите житни зърна под сламата - за да има кофи жито, царевица, фасул и др. през годината. Събраните зърна се хвърляха в хамбара. Стопанката излизаше рано в тъмно да запали на дървника наръч слама, за да има плодородие, децата навързваха по овощните дървета малки китки от сламата, за да има плод. Останалата слама от трапезата се измешваше с плява и трици и се кърмеха с нея животните - за да са здрави.

През първите дни след Бъдни вечер се гадаеше какви ще са месеците през годината - какво ще е времето, ще има ли дъждове и т.н.

На Игнажден вечер се слагаха на ралника от ралото живи въглени, като със всеки въглен се означаваха видовете култури, които ще се отглеждат през годината и се проследяваше по начина на тяхното изтляване каква ще е реколтата. Сутрин, след като въглените са изгаснали напълно, се гадаеше - ако въгленът е станал на пепел-реколтата ще е добра, а този, който не е изпепелял - че ще е слаба реколтата от съответната култура.

За населението на Заселе много обичан празник беше Никулден. Празнуваше се по родове. Първо с гостите се обхождаха хамбарите, кошове, кошарите със стадата, обсъждаше се плодородието и накрая всички заедно със стопаните сядаха на вече сложената трапеза. Гощавката ставаше със специално приготвена за празника храна - рибник, печен на огнището с връшник, пълнени чушки с праз и зрял фасул, ошаф, туршия от круши и боровинки, салати от домашни зеленчуци, греяна ракия, плодове. На трапезата обикновено се правеше равносметка на изтеклата година. После следваха песни и веселие.

Заговезните - месни и сирни, се правеха с налагана баница с топено масло и миналогодишно сирене или пък със свински пръжки и мас, печени на огнище с връшник. Вечерта на Заговезни младежите изпълняваха обичая „Оротуване” /Оратуване/ на високо място по махалите. Пълнеха и овързваха с тел слама върху разсоати пръти-с чатали, които запалваха и въртяха от височините. Така се правеха оротняците /оратняци/. На този празник от Заселе се виждаха оротняците от всички околни села и вярвайте, беше много красиво.

Лазаруването бе истински празник за девойките от селото. Сутринта простираха на опънати въжета за проветряване на чеиза, който са приготвили. Всички моми се организираха на лазарски групи изцяло на доброволен, самодеен принцип и излизаха да лазаруват по махалите. Със своите специални лазарски песни поздравяваха всеки дом, пожелаваха здраве и берекет за челяд, стада, ниви и т.н. Стопаните ги благославяха да се оженят и ги даряваха с плодове на земята. След приключване на лазаруването момите отиваха в селото, където младежите вече са направили на площада пред Гановия орех Лазарската люлка. На люлката сядаше най-едрата и яка девойка да се люлее. Това символизираше желанието на хората всички да са силни, яки и здрави, да са тежки от плод и урожай житата, овощията и т.н.

Тудоров ден се празнуваше в парцела на отдавна съборената църква „Св.Тудор Тириянин”. Идват почти всички жители, но обичаят се изпълнява от младите жени. Те пристигат с бъклицы вино и специални пити. Гърлата на бъклиците са украсени със сухи цветя-с дъхав босилек, стратур, сватбарски гугли, бръшлян и зеленика. След провеждане на религиозния ритуал и народните обичаи, младите невести изпълняваха старинен танц с ритане, за да са здрави и игриви децата им като жребчетата. През това време младите мъже се събираха над селото, в местността Лъката, всеки със своя кон и организираха конни надбягвания. Този народен обичай според старите хора води началото си още от прабългарите. Сега мястото в църковния двор пустее, конете са изчезнали, а някога са се надбягвали до 70 коня. Празникът „Тудоров ден” е изоставен. В разградения пустеещ църковен двор, в близост до останките на църквата, стои една самотна вековна круша от сорта „дребници” със плодове, узряващи чак след „Димитровден”, плодове събирали слънцето от цялата година. Заселци правят от тези круши много вкусна туршия, консумира се като специален десерт.

Както казахме, преди Освобождението селото е било разпръснато, всеки е живеел при имота си, за да е по-далече от погледа на поробителя. И днес, където и да минеш през територията на землището, ще видиш като неми свидетели на миналото останките на жилища и стопански постройки. Това се забелязва в местностите Ограге, Злио камик, Кокаланскио камик, Байчово бърдо, Копаното, Толок, Слого, Тодорица,

Свинако, Реката. Едва след Освобождението хората започват да се заселват в купния център на старото селище на Заселе - около църковния двор. Така се образували днешните махали на селото-Понгьовци, Маринковци, Шавалците, Цинцовци, Факировци, Пенчовци, Триминовци, Кеновци и др. Една част от населението остава в старите си поселища и се образуват махалите Селището, Манинци, Гущеровци, Кокалчаните, Кривилаг и др. Има махали, от които са емигрирали живелите и те са вече обезлюдени-Чочовци, Пурьовци, Църнярете и др.

До преди Освобождението населението е строело двуделни паянтови сламени къщурки, състоящи се от преддверие с огнище и стая. В преддверието вечер са се събирали всички около огнището, където са правели разбор на протеклия трудов ден и са определяли кой какво ще работи на другия ден, включително и децата. В огнището се е приготвяла храната в керамични съдове - фасул, картофи, зеле, печен хляб в подница, пресни пити, качамак с прясно млеко, пържено в тиган, сирене в качамак, овче кисело мляко. Традицията е била два дни да се яде постно - компоти, джуркана коприва, зрял фасул, лютеници, пълнени чушки с праз лук и орехи, пресол, туршии. Другото помещение на къщата - одаята или собата, се е използвало за спане и почивка. Там са били одрите за спане, пейки за седане, трикраки столчета, софра за хранене на домочадието, лъжичник на стената за лъжиците, водника за окачване на белите котли с водата за пиене, стомни с вода. В по-старо време хората са спали върху рогозки на пода - домоткани козяци и черги. Чергите са били предимно кълчищни, рядкост е било да употребяват чисто вълнени такива, като китеници, халища, япанджаци. След войните започва строителството на по съвременни паянтови къщи с повече стаи, с мазета, с помещения за чеиза. Основите и мазетата са от дялан камък, а етажа за жилищата от дървена конструкция и плетени стени с пръти, измазани с кал и хоросан, варосани с вар. Покривите вече не са сламени, а с пясъчникови карьерни плочи. Керемидите и циглите се появяват в селото през 30-те години на ХХ век. Постепенно вътрешната уредба се променя, навлизат нови мебели, уреди, дрехи и завивки.

Стопаните от Заселе боготворяха земята и животните. Тежко понасяха природните бури и катаклизми, болестите на животните. Заселци, макар и бедни, винаги са се славели като добри земеделци и животновъди. Те с любов и всеотдайност чистеха, тореха, обработваха и култивираха своите малки парцели ниви, ливади и градини. Плевелите се чистеха на ръка. При возитбата на ожънатото жито, овес, ечемик винаги всеки стопанин постилал на ритлите черги, за да не се пилее изпаднало зърно от натоварените снопи. Снопите се денеха на купни и също от всички страни се нареждаха така, че да не могат птиците да кълват класовете. Вършитбата ставаше по класическото гумно, т.е. хармана с коне или чифт говеда. Отвяването на зърното е

ставало с лопата на вятъра. В по - ново време навлиза ръчната веялка. А през 1942 г. за пръв път идва и машинната вършитба. От с. Зимевица Богдан Минчев купува моторна вършачка и идва да вършее снопите на хората в Заселе.

Ежегодно стопаните заедно с децата най-грижливо почистваха нивите и ливадите от камъни, храсти, къртичини. В по-старо време обработката на нивите е ставала с класическото дървено /египетско/ рало. Неотораните места на края на нивата се окопаваха с казма. След първите войни навлиза вече и плуга, с него земите се обработват по-добре. Всяко семейство се стремеше да има повече деца, за да има помощници за работа - говедари, овчари, козари, синовете да помагат на бащите, а момичетата на майките в готвенето, отглеждането на по-малките, шиене и др. По това време населението на Заселе се е задоволявало със собствено производство за повечето продукти. Купували са газ, сол, ориз, захар, сечива, коси, кирки, мотики, секири, триони и т.н.

Добитото зърно от нивите хората го смिलाха на брашна за хляб и качамак в 18-те месни водни караджейки /воденици/, които бяха разпръснати по долищата на селото. До 9.IX.44 г. 9 от тях се намираха на целогодишно пълноводната река Скакля, две в селото на Варската река, но работеха само при пълноводие, а останалите 7 бяха разположени по течението на Доло в Селището, които спираха да мелят само при много сушави години. На тези воденици идваха и мливари от околните села.

С голяма любов заселци се грижеха за своите домашни животни. На всеки стопанин стадото се разпознаваше по звънците, хлопатарите и кучетата към стадото. Имаше заселска традиция как да се разбере дали едно стадо е здраво, това ставаше като пред стадото внезапно се хвърля япанджака или палтото. Ако стадото се подплаши и гръмне като бурен облак в бяг, значи е много добре. Но ако стадото гледа жално и не бяга, значи не е добре и трябва да се вземат мерки за подхранване и хигиена. След всяко излизане на стадото на паша, останалите хора в къщата помитаха замата на овцете, кошарите и оборите и събраната тор се складираше на специално приготвените за тази цел торища - плетени бунци за прегаряне на оборската тор и запазването ѝ от разпиляване от кокошки и пашитни прасета. Стопанинът на къщата лично се грижеше за работните впрягове волове, особено когато се готвеше да отиде на работа с тях - на оран, возене на сено, листник, дърва за огрев или кираджийска работа. По два пъти през нощта отиваше да ги храни с по-добра храна. Сутрин, преди тръгване обезателно ги изрешваше с метален гребен. Добичетата сами се нагласяха откъде да започне изрешването им като извиваха врат или навеждаха глави. След тази подготовка тръгваха, като минеха покрай вода се оставяха добре да се напият и отиваха на работа.

На малчуганите, оставащи в къщата се заръчваше след училище да се грижат за малките животни - ярета, агнета, телета и др. - да им се даде

прясна вода и да се пуснат на паша. Децата ходеха до изворите да донесат и вода за пиене на хората. По големите отиваха да помагат по нивите в обработката на земята или бране на реколтата.

От добитото млеко се произвеждаше хубаво бяло балканско саламурено сирене, масло, извара, кисело мляко, които бяха основно храна на населението. Кравите се отглеждаха главно за възпроизводството - мъжките телета се отглеждаха за волове, а юничките се отхранваха за продажба на търговци, които търгуваха с млечни животни. Това бяха източниците за припечелване на пари, с които хората се издължаваха на банките или си купуваха това, което не си произвеждаха. Преди всичко купуваха царевица за доизхранване на семейството и животните, газ, ориз, сол, захар и цървули за възрастните. Децата носеха цървули от свинска кожа, домашна изработка, жените също носеха такива цървули. Докато не застудееше, всичко ходеше босо. Модерната градска обувка сред някои по-грамотни хора се появи през 40-те години на XX век.

Осигуряването на облекло за семейството ставаше от домашни тъкани. От вълната на овците и от кълчищата, добити от коноп и лен, се произвеждаха домоткани домашни платове - вълнени, конопени и ленени. От вълнените груби платове се ушиваха горните мъжки, женски и детски дрехи – беневреци, сукмани, долактеници, ментета, джемки, жилетки, панталони, ямурлуци, колчаци, навуца, литаци, елечи и др.

Конопа и лена обикновено се беряха през август и септември. Набраните гръсти се топяха в специално направени край изворите топила. И сега местото над Шавалската махала се нарича Топилата - там заселци си накисваха гръстите. През хубавите късни есенни дни във всички махали започваше обработването на изкисналите лен и коноп. Първо се изсушават на слънце и след това се манат - удрят със специални мелици, за да се отдели влакното от паздера. Така добитото влакно от всяка гръста се прави на весмо, след което минава на домашен дарак за отделяне на дребта от повесмото. Чистите кълчища се правят на къдели за предене на преди, от които се правеха домашни конопени и ленени платна. Обикновено се предяха два вида преди - за основа на платната или чергите и вътък. От добитите домашни платна се ушиваха мъжките и женски ризи или както ги наричаха тогава кошули. На децата се ушиваха кълчищени панталонки и ризи. С излизането на пазара на памучните преди, започнаха да се тъкат в селото ни и мелезните платна, от които се слагаха ръкавите и яките на ризите.

От кълчищния дреб, като второ качество, се произвеждаха кълчищните черги, с които се завивахме при спане. До Втората световна война долното бельо за населението беше непознато с малки изключения. Мъжете за пръв път обличаха такова бельо като отидеха в казармата и след завръщането си го захвърляха. На момчетата ушиваха за сефте

беневреци, т.е. панталонки, когато тръгваха на училище или до 6-7 годишна възраст и момчета и момичета ходеха без гащи, само с дълги ризки или литачета.

През 40-те години на века се започна едно видимо ограмотяване на населението. От бита на хората изчезнаха думи и предмети, явиха се нови. Обогасти се обзавеждането на къщите, облеклото. Къщите започнаха да се правят на 2-3 етажа. измениха се и потребностите на хората. Но заселци си останаха добри стопани на земята и животните, трудолюбиви и скромни.

Заселци обичат своето родно село, своето красиво бащино огнище. Селото е кацнало на висока, монолитна варовикова скална тераса, достигаща на някои места до 100 метра отвесни скални образувания и дълга повече от 10 километра. Този причудлив скален масив започва началото си от землището на с. Церово от Църньов камък, Високият камък, Дългите подмоли, Стагите, Есенеенец, Равната кукла, Орлов и Заселски камък, Пожаро, Кокаланският камък до махала Църница от Заношкото землище. Този скален пояс е проходим за населението само при Църньов камък, от където идва шосето от с. Церово за селата Заселе, Зимевица и Заногге. Освен този проход, през скалите има още четири прохода. Това са пътя през Кривольо за гара Бов, пътя през Браткова стран за гара Бов, пътя през Столовете за гара Бов и пътя през Броячката за махала Кокалан. В скалните дупки, подмоли и пещери вият гнезда грабливи птици. Подмолите и пещерите са ползвани за укрития в миналото при природни бедствия и нападения. Там са откарвани и домочадието, и животните. Често иманяри ровят по пещерите и търсят скрити съкровища. Носи се предание, че дядо Малин Тодоров от с. Заселе е намерил съкровище в бяло менче и синът му Борис Малинов открива с тези пари галванотехническа работилница в София. Преданията говорят, че точно над Андреевия подмол е скрито съкровището на Вълчан войвода. Не случайно през 1968 - 1969 група иманяри работиха така на вятъра по тези места, позоваващи се на арабски писма. В Кокаланския скален масив се намира образуванието Коминьо, където иманяри също търсят съкровища.

Селото е разположено на около 900 метра надморска височина. Земите му са канелено горски почви, благоприятни за развитие на земеделие и скотовъдство. Край Искъра има малки крайречни лъки, където и в меки зими могат да се пасат животните. Основни пасища са по Билото, Кайшовия връх, Булският плат, Заногата, Фуцел, Булова глава, Чуките и други пасищни могили, по които са пасли ежегодно по 3000-4000 овце, до 1000 кози, над 1000 глави едър рогат добитък, коне, магарета и т.н. Добро условие за живот тук е и наличието на многото бистроструйни планински извори. Най - обилна вода има река Скакля, водеща началото си от пещерите на едноименния извор и водопад. Както

казахме, на тази река се въртяха целогодишно воденичните камъни на 9-те караджейки, разположени по течение на потока. Сега водите на Скакля се ползват за водоснабдяване на гара Бов, махалите Скакля и Кривилаг.

Скаклянският кът от землището на с. Заселе е един от най-красивите в този район. Не случайно българският народен поет, писател и родолюбец Иван Вазов често е идвал на излети тук и се е любувал на природата и водопада и се е вдъхновявал за написването на нови творби. В началото на ХХ век по тези места се ражда идеята му за написването на разказа „Дядо Йоцо гледа” и „Поет-моет, аз съм на Заселе кмет”, които са намерили място в неговите съчинения, т. VII. Вазов описва една хумористична случка за високата бдителност на жителите на с. Заселе за опазване на околната среда и богатствата в земите на селото. Сега признателните потомци са изградили от изворите на р. Скакля до селото през скалите, където е преминавал Вазов, хубава туристическа пешеходна пътека, която се нарича Вазовата пътека. Случката с недоразумението, в което е попаднал поетът, се е случила в един прекрасен пролетен ден, в който той се разхождал по ливадите под селото в местността Гюлемо и вдъхновен от музата, си записвал нещо в тетрадката. Сигурно е нахвърлял идеи, породени от красивата природна гледка на р. Искър, жп линията край реката и накачалите по склоновете къщурки на околните села - Бов, Желен и Лакатник. Местни хора забелязали, че из землището им се движи чернокапец - т.е. непознат човек, облечен в черен костюм и с бомбе на главата - градско облекло, предизвикващо почуда сред селяните. Съгледвачите го взели за иманяр и бързо донесли на заселския кмет Гелко Коларов, че в района на водопада са видели непознат човек, облечен в чуждоземни дрехи, който сигурно е иманяр и търси Вълчановото съкровище и най-важното, че газии тревата по ливадите. Кметът разпоредил на селския пъдар да доведе в общината нарушителя. Пъдарят изпълнява веднага нареждането на кмета. Докарва поета в общината и кметът му задава куп въпроси - кой е, от къде е, какво търси тук и какъв е? Иван Вазов се легитимирал и започнал да обяснява на кмета, че е писател и поет, че дошъл в този красив край, за да напише нещо за хубавата му природа и трудолюбивите заселци. Но кметът е неграмотен и малко разбира от поезия и проза, и от това, което му обяснява Вазов. Кметът бързо отговаря на народния поет: ”Поет-моет, аз съм на Заселе кмет. За това, къде газииш тревата ще платиш глоба от един грош!” и нарежда на бирника да му отреже квитанция за глобата. Вазов плаща глобата и се подписва на квитанцията, но кметът няма вяра в подписа и го накарва да сложи палеца за по-сигурно.

Има още няколко кристални бистроструйни извори в района на Заселе. По пътя, минаващ от Церово за Заселе, точно под махала Катището блика студен извор, който е каптиран за Церово. В махала Селище бликат четири такива извори, чиито води движеха воденичните

камъни на седемте караджейки на р.Доло.Това са Студенио кладенец, Църцориите, Турище и Пръдляк, чиито води са каптирани и водоснабдяват махалите Селището, Драгошинов кръст, Сгольовица и с. Церово. Водите на тези извори е толкова студена, че ако пиеш повече от четири глътки, веднага ще те заболи гърлото и ще потърсиш нещо за ядене. В местността Гагов сой и Татарин извират също шест такива изворчета, които също са каптирани и водоснабдяват махала Комакьо, Воломанов рът и водопоища за селскостопанските животни на Коритата, Врелото, Валок, на Равнището. Под махала Драгошинов кръст бликат студените води на извора Илицинио кладенец, за който има легенди, че тук в буковите гори е пребивавала дълго време четата на Вълчан войвода, утолявали са жаждата си и други хайдути, затова мнозина наричат извора Хайдушкото кладенче. Наименованието Илицино кладенец идва от името на баба Илица, при която са се укривали често пъти знайни и незнайни народни закрилници. Свидетелите на тези събития отдавна ги няма, а и вече никой не разказва по сборове и срещи за тези народни съдби и събития.

В подножието на връх Драгоданица в местността Варо извират водите на Варската вода, чийто извор води началото на Заселската река, от която се образува Скаклянския водопад и се влива във водите на река Скакля, а от там в река Искър. По надолу от Варския извор изтичат водите на Фуцелския извор, Варската вода, Църнярската вода, изворите на Свинов и Старата чешма. Водите на всички извори са каптирани, а преди движеха воденичните камъни на Шавалската и Цинцовата воденици. Сега водите им са хванати в тръби и водоснабдяват махалите Градището, Слого, Кръколом и цялото село.

Около най-големия извор на селото - в местността Варо, е имало старо поселище. Легендата разказва, че жителите на това поселище са били добри скотовъди и животновъди. Кога е изчезнало това селище никой не знае.От големите синури и слокове, високи по три-четири метра е видно, че тези хора са обработвали и земята, която е била отвоювана от горите. Работните им земи са били до Драгоданския валог, Равнището, Райова полена, Змейова дупка и др. места. Запалени иманяри идват почти от цялата страна и търсят по разни тефтери наименованията на местностите, знаци и нишани за откриване на скритите съкровища от тези изчезнали безследно хора. Иманярите копаят около извора Варо, копаят по Райова поляна, по Булова глава, Равнище, Запайта, та чак до Драгоданският валог.

През 1932 г. запаленият заселски иманяр бай Петър Кънчев при търсене на имането в местността Варо над самия извор под скалите, намира култово погребение – човешки и животински кости и остриета на стрели и копия, и почти изцяло разрушил се меч. Намереното бай Петър Кънчев предава на училището за създаване на музейна сбирка, но такава

не се създава и намереното е разпиляно. Около 1930 г. заселците Найдо Новков Пенчов и Гьоше Андреев Петков в местността Равнище, в нивите им до местността Ушите, разкопават малка тракийска могила и намират останки от погребение, извършено чрез изгаряне на покойника и оръдията, с които си е служил, прахът е сложен в глинени съдове, но са намерени изцяло изпочупени. В ляво от пътя за с. Зимевица под Райова поляна в местността Толо извира студена букова вода, която по времето, когато е функционирало заселското Градище е била каптирана и отведена на 1500 метра с калени кюнци за водоснабдяване на Градището. Водите на този извор и други още няколко малки се събират, за да пълнят чашите на изградените микроязовири на ТКЗС - то, в които се отглежда риба за кооператорите и пазара. Язовирите са в ляво на пътя за с. Зимевица, от които единият е до местността Буците, а другият е до Разпакето. В древно време, когато съществувала крепостта Градището, водите на извора Варо са били също отведени за водоснабдяване на Градището. Когато се изграждаше пътя за с. Зимевица останки от керамичните водопроводни тръби бяха намерени, но никой не е предприел нищо за съхранението и стопанисването им като доказателство за наличието на този древен водопровод.

Легендите разказват, че отбраняващите се шепа оцелели българи в крепостта Метеризо в близост до Високото Градище храбро са отблъсквали яростните набези на османлиите. Напорът им е бил оправдан, тъй като през село Заселе е минавал главният път за Западното българско царство и отбранителните крепости по билото на Стара планина са били пречка за бързото завладяване и на Видинското Страцимирово царство.

Има предание, че крепостта Метеризо пада геройски след предателство. Намира се човек, който посочва на турците от къде защитниците на крепостта се снабдяват с вода. Турците прекъсват водоснабдяването на Градището и лишени от вода, жителите на крепостта загиват от глад и жажда и от ятагана до последния негов жител.

Землището на с. Заселе, заедно с горите, пасбищата и обработваемите земи възлиза на повече от 10 000 декари. От тези мери работната земя, годна за земеделие, възлиза на 1600 декари и над 3600 декари естествени ливади. На изток вече казахме землището на селото граничи с р. Искър. На север територията граничи със землището на с. Заногле, от жп спирка Балкан по гребена на Острата кукла и р. Тудорица до махала Куманова чука от землището на с. Зимевица. На запад границите на заселското землище започват от връх Сърбеница през Бален, Бабките, Преслъп, Арапина до връх Трасилова могила, т.е. със землищата на селата Меча поляна и Добърчин. Южната граница на

селото започва от връх Кайшови връх по билото и коритото на Църнъова вода до р. Искър или изцяло със землището на с. Церово.

Както вече казахме, по водни ресурси Заселе се нарежда на една от първите места в тази част на Балкана. Водоснабдена е не само централната част на селото, но и разпръснатите махали. Във всеки двор има чешма, от която блика бистра, студена вода. Във всеки двор стопаните обработват овощни и зеленчукови градини, с които задоволяват потребностите си от плодове и зеленчуци.

Пътната и съобщителна мрежа на селото е добре развита. През цялата му територия преминава асфалтов път, свързващ селата Заногге, Зимевица и Заселе с гара Церово и пътя от София за Мездра. Дълги години транспортното обслужване на селото се осъществяваше от Автосотпанство - Своге, като имаше автобус за Своге по 3 - 4 пъти на ден.

Търговското обслужване се извършваше преди години от РПК "Чавдар" гр. Своге, чрез откритите четири търговски обекти - два смесени магазина, пивница - стол и местната фурна.

Землището на Заселе е една от най-добрите в района на община Своге. Годните за земеделие земи се намират в средния пояс на територията на селото, разположени от 500 до 800 метра надморска височина. Това са нивите в Градището, Байчово бърдо, Змейова дупка, Барие, Червения брег, Равнището, Селището, Есенеенец, Згольовица и земите под Заселския камък, Шавалския и Станковия камък, Коритата и др. Ниви имаше в местностите Кокалан, Свинако, Ядолъе, Сирак, Вранската нива, Високия камък, Заногата, Райова поляна, Коритата, Татарин, но вече тези места поради липса на работна ръка се превърнаха в пустеещи земи и пасбища за животните. Ливадите на селото се намират главно на високопланинските чалове на върховете Драгоданица, Громонитно бърдо, Бабките, Дългио рът, Була, Кайшовия връх и др. места. Ливади, които даваха хубаво сено имаше и в местностите Ограгъе, Ядолъе, Артовете, Маркова кукла, Пъшоврът, Сирак, Волок, Татарин и др. места, които също се напуснаха за паша на малкото останали селскостопански животни.

Територията на селото е богата и на красиви природни кътове. По-забележителни от тях са Скаклянския водопад, на който водите от Заселската река падат от близо 90 метровата отвесна скала на Заселския камък. От гара Бов за водопада и за с. Заселе води хубава туристическа Вазова пешеходна пътека, която криволичи между скалите и излиза точно при водопада. От южната страна в непосредствена близост до селото е парка овощна градина с борови гори Гергев и Китката. По нататък е извора на студените води на Илицинио кладенец с пътеката за Орловия камък, в който преди години виеха гнездата си скалните орли, ястреби и бухали, откъдето скалата е наречена Орлов камък. На север от

селото е Високото градище с крепостта Метеризо и Коминьо, в които и сега иманярите не престават да търсят съкровища. При Голямата и Малката поляна под скалите на Праавец-на пътя за с.Заногге, се е намирал и разрушеният от турците Заселски манастир. Според преданията е бил много богат на кози, овце и говеда. Точно срещу манастира в Заножкото землище в местността Бунище е имало старо римско рударско селище, в което се е добивала руда за метали. Иманярите и тук продължават да търсят съкровища.

Най-високият връх на територията на с. Заселе е връх Каишовръх, висок е 1370 метра. От тук при ясно и чисто време като на длан се виждат теметата на върховете Ком, Мургащ, Рила, Витоша, Сърбиница, Соколец, Козница, столицата София и др.

Много от наименованията на местностите, местата, махалите в селото носят имената на различни родове, фамилии или станали значими исторически събития като оброци, долища и върхове, с които имена е увековечено това събитие. Но до сега не се е явил нито един местен жител, който да се захване с изучаването на историческото минало на Заселе, на родовете, фамилиите, бита им, традиции, нрави и т.н.

Инициативата за написване на тези мои краеведчески опити за събиране на предания, легенди, спомени на стари заселци е на Асен Симов Динов. Преди три –четири години той разпрати въпросник до много наши заселци да напишат свои спомени за рода си и за селото, какво са чули от други стари хора или са преживели лично. Старите хора си отиват един по един, а заедно с тях и това, което знаят и могат да разкажат - легенди, предания, спомени. Всичко това, което написах тук, съм го събирал в разговори с такива стари хора. Такива като Новко Алексов, Манчо Здравков, Даке Петров, който почина на 102 г., Митър Станков, Дино Стефанов, Пеянко Маринков, Новко Костов, Геко Генков, Малин Годоров, баба Туна Тонталова, Райко и Зарко Ценови, Трена Андрова, Сеферина Новкова, Вачо Гелков, Цветко Коларов, Такьо Гълъбов, Гьоше Андреев, Статко Лазаров и още много други. Водил съм разговори с ветерани от водените войни, които бяха приятни събеседници и разказваха на всеки любознателен заселец, който искаше да научи нещо за историята на селото.

Тези нахвърляни разкази, спомени и предания могат да послужат като материал и основа за по-задълбочено проучване и разработване на кратка история на с.Заселе като се започне с изучаването на родословните корени на родовете в селото и се стигне до израстването на родословното дърво на всеки един род, които дървета, събрани заедно ще образуват гората- т.е. с.Заселе и неговото историческо минало.

Списък

За събиране на снимки и фотоси от исторически личности и забележителности на с.Заселе, Софийска област

1. Старото училище и стара паянтова плочена къща
2. Дворът със столетната круша на разрушената църква
3. Останките от зидовете на старото Градище
4. Метериза
5. Оброкът Гергев
6. Изглед на селото
7. Изгледи от съставните махали на Заселе
8. Изглед от водопада Скакля
9. Снимки на ветерани от войните
10. Новото училище
11. Търговската сграда
12. Млекопунктът
13. Стопанският двор
14. Бригадният стан
15. Овчарникът на Могилата със стадо овце
16. Образцов дом
17. Личен двор със животни
18. Ученици от 20-те години с учителите Белчев и Белчева
19. Сватбен ритуал
20. Кметовете на селото
21. Манковата воденица
22. Връх Була
23. Селяни в стари носии
24. Съвременни граждани на селото
25. Оръдия на труда и бита от по-старо време
26. Съвременни оръдия на труда и техниката
27. Самодейни колективи
28. Изтъкнати общественици и партийни деятели от селото и общината

28 септември 1989 година
Гр.Своге

Краевед Илия Гьошев

/Текстът е предаден от ръкописа със съкращения. Подбор и редакция
Виолета Дичева, 2015 г. декември /

